

Het evangelie op naam van Marcus is het oudste van de bekende vier. Het is ook het kortste. Het vertelt een diep donker verhaal over Jezus' overlevering en terechtstelling. Het eindigt met drie vrouwen in het graf. Een jonge man in wit gewaad zegt hen daar: 'Jezus zoeken jullie, de Nazorener, de gekruisigde. Hij is opgewekt, hij is niet hier' (Marcus 16:6). Hoe reageren die drie vrouwen? Angst is hun deel. Angst, huiver en verbijstering. Daar nam de oude kerk geen genoegen mee, met zo'n slot, in mineur. Zo kun je geen Pasen vieren. Dus werden er nog enkele scènes toegevoegd, zojuist voorgelezen, waarin Jezus, uit de doden opgewekt, zich aan zijn leerlingen laat zien en tot hen spreekt. Maar zo heeft Marcus zijn verhaal niet bedoeld. Anders had hij het zo wel opgeschreven.

Op de plaats die Schedel heet, even buiten Jeruzalem, eindigde Jezus' leven. Zijn volgelingen zagen in hem een gerechte: een mens die het visioen van een nieuwe wereld hooghield en voorleefde - een nieuwe wereld niet in de hemel boven, in een hiernamaals, maar op deze oude aarde beneden. In zijn naam en in zijn geest probeerden zij voort te zetten wat hij begonnen was. Zij vormden een beweging, een bevrijdingsbeweging. Wat wij christendom noemen, is niet begonnen als een godsdienst of een kerk, maar als een politieke bevrijdingsbeweging in een uithoek van het Romeinse wereldrijk.

Marcus schrijft zijn verhaal over Jezus zo'n veertig jaar na diens dood, kort na het jaar 70, als Jeruzalem, stad en heiligdom, in puin ligt. De zogeheten Joodse Oorlog tegen de Romeinse bezettingsmacht, begonnen in het jaar 66, ontaardde in een burgeroorlog. Twee Judese guerrillalegers bonden de strijd aan met elkaar om de hegemonie over Jeruzalem. De frontlijn liep dwars door de stad. Het tiende Romeinse legioen onder aanvoering van Titus, de latere keizer, keek op enige afstand toe en wachtte af. Tijdens het beleg van de stad waagden inwoners zich, door honger gedreven, buiten de muren. Ze werden genadeloos opgepakt, vijfhonderd of meer op één dag, en gekruisigd - daar moest een afschrikwekkende werking van uitgaan. Een ooggetuige schreef naderhand: 'Het aantal was zo groot, dat er nauwelijks genoeg ruimte was voor de kruisen en dat er nauwelijks genoeg kruisen waren om iedereen op vast te spijkeren.'¹

Na de verwoesting lijken alle termijnen verstreken. Dit is het einde. Wat nu? Op die vraag probeert Marcus een antwoord te geven: wat nu? Hij doet dat door een verhaal te componeren. Dat verhaal, in het Grieks geschreven, noemt hij *euaggelion*, evangelie, 'goed nieuws'. Het evangelie van Marcus reflecteert op de desolate omstandigheden waarin het volk van Judea verkeert na de catastrofe van het jaar 70. De messias zou komen, de bode van een nieuwe wereld, maar de messias is niet gekomen. Het messiaanse project is uitgelopen op een mislukking. Ten overstaan van dit zwarte gat moet het verhaal over Jezus opnieuw worden verteld. De historische ervaring van het jaar 70 wordt als het ware terug-geprojecteerd in het verhaal over Jezus' woorden en werken. Het verhaal van Marcus vertelt over de messias in Galilea, zijn woorden en werken. Hoe hij van Galilea trok naar Jeruzalem - zo was het verloop van de Joodse Oorlog, van Galilea naar Jeruzalem, en het verhaal van Marcus is een commentaar op die oorlog. Het is gecomponeerd rondom de vraag: 'Waarom is de messias niet gekomen om Jeruzalem van de ondergang te redden?' Het verhaal reageert hierop met een andere vraag: 'Nemen we aan, de messias wás gekomen, hoe had het er dan uitgezien?'

We moeten het slot van Marcus, en dan bedoel ik het 'echte' slot, de totale ontreddering bij die drie vrouwen, niet lezen als een vorm van bewijs voor de opstanding - want zie maar, het graf is leeg. Het open graf, de sluitsteen weggerold, verbeeldt de catastrofe, maar is ook toekomstvisioen. Die nieuwe wereld, door Marcus 'koninkrijk van God' genoemd, zal er komen. Hoe en wanneer is onbekend. Het verhaal van Marcus werkt schoorvoetend richting een antwoord. Om de angst te bezweren, om de ontreddering te gaan.

Na verloop van enkele eeuwen namen verschillende zeer eigenwijze kopiïsten de vrijheid om het slot van Marcus wat op te vrolijken. Omdat in de andere drie evangeliëverhalen Jezus na zijn dood zich laat zien aan zijn leerlingen en hen opdrachten meegeeft, dachten ze: de tekst van Marcus is niet af, daar ontbreekt iets wezenlijks, laten we dat wezenlijke toevoegen. En zo werden er twee geschreven, twee toevoegingen, een korte en een lange. Hoe weten we dat het hier gaat om latere aanvullingen? Omdat ze ontbreken in de oudste, bewaard gebleven handschriften. Daarom zijn in de negentiende eeuw Duitse exegeten gaan spreken over 'das unechte Markusschluss' - het 'onechte' slot van Marcus.

Die korte toevoeging zoekt nog aansluiting bij het echte slot van Marcus, niet om dat te bevestigen, maar in de overtuiging het te kunnen verbeteren:

*Alles wat hun opgedragen was,
meldden zij in het kort aan de kring rond Petrus.*

¹ Flavius Josephus, *De Joodse Oorlog* V, 451.

Maar dat is wat de drie vrouwen in het echte slot van Marcus precies niet deden. De jonge man in wit gewaad draagt hen op aan de leerlingen, van wie Petrus met name wordt genoemd, te gaan vertellen dat Jezus hen voorgaat naar Galilea en dat zij hem daar zullen zien. En wat doen de vrouwen? Ze zijn zo radeloos en bevreesd dat ze niemand ook maar iets zeggen. De toevoeging is zeker geen verbetering - die gaat geheel voorbij aan de totale ontreding die van de vrouwen bezit heeft genomen.

In de tweede aanvulling heeft de kopiist leentjebuurt gespeeld bij Lukas en Johannes, met grote nadruk op het ongeloof van de leerlingen als ze horen dat Jezus leeft. Je ziet die twee op weg naar Emmaus voorbijkomen, nu wandelend naar de akker. Je ziet Thomas voor je geestesoor verschijnen die er ook niet aan wil dat Jezus uit de doden zou zijn opgewekt. Beide aanvullingen, het moet gezegd, vormzelen de strekking van het verhaal door Marcus geschreven en bestemd voor een messiaanse ekklesia in diepe rouw gedompeld. We hadden ze misschien beter niet kunnen lezen, vandaag.

Ons leven, van ons mensen, speelt zich af op de aarde, hier beneden. Dat is de ruimte die ons ter beschikking is gesteld - ons 'gegeven' - en binnen de mogelijkheden van die begrenzing moeten mensen een plaats vinden waar zij kunnen wonen en waar zij veilig zijn - brood voor hongerlijders, uitweg uit de oorlog naar de weg van de vrede. Dat is snel gezegd, maar leef je in de hoorn van Afrika, in Syrië of Afghanistan, in Venezuela. Oude mensen zien hun lieve land branden. Jonge mensen, kinderen, in het heetst van de strijd, gevangen in tentenkampen, zonder onderwijs - waar moeten ze heen, wat kunnen ze worden? Zovele vragen die al te dikwijls onbeantwoord blijven.

Wie zal het aangezicht van de aarde vernieuwen? Of, de vraag anders gesteld: kunnen wij leren van de geschiedenis? Velen zullen deze vraag niet met een volmondig 'ja' beantwoorden. Toch is het zo dat sinds onheuglijke tijden kroniekschrijvers zich alle moeite hebben gegeven de geschiedenis van gisteren en vandaag op te tekenen en door te geven aan komende generaties. Om te gedenken, bijbels sleutelwoord. In het Hebreeuws *zechor*: gedenk, vergeet niet, leer. Doe het alsjeblift beter dan wij het hebben gedaan.

Gedenken. Dat doen wij jaarlijks op 4 mei. Dodenherdenking. Zwijgsprekende stilte van twee minuten. Dat is een ritueel. Zou dat jaarlijkse ritueel ons er niet toe moeten bewegen veel frequenter nog te gedenken? Bij wijze van levenshouding. Een van de overlevenden van toen, van de Shoah, de moord op zes miljoen Joden, was Primo Levi (1919-1987). Hij leeft niet meer, vermoedelijk heeft hij zelfmoord gepleegd, omdat hij leed aan de ziekte van de overlevenden, zoals hij het zelf noemde. Waarom ben ik gespaard en zoveel anderen niet? Hij was een Italiaan, een Jood. Hij werd weggevoerd en te werk gesteld in Buna-Monowitz, een van de satellietkampen van Auschwitz-Birkenau. Na zijn bevrijding en terugkeer naar huis schreef hij oorkonden van gedenken, onvergetelijke boeken. *Is dit een mens?*, zo heet zijn eerste boek. En een gedicht van zijn hand heeft dezelfde titel. Ik draag het u voor.

Gij die veilig leeft
in uw beschutte huizen,
gij die 's avonds thuiskomt
bij warme spijs en dierbare gezichten:
bedenkt of dit een man is
die werkt in de modder
die geen vrede kent
die vecht om een stuk brood
die sterft om een ja of een nee.
Bedenkt of dit een vrouw is
zonder haar en zonder naam
zonder herinnering aan wat was

met lege ogen en koude schoot
als een kikvors in de winter.
Bedenkt dat dit geweest is:
ik beveel u deze woorden.
Grift ze in uw hart.
Waar ge gaat waar ge staat
bij het opstaan bij het slapen gaan:
zegt ze voort aan uw kinderen.
Of uw huis begeve u,
ziekte verlamme u,
uw nageslacht wende zich van u.
(Vertaling Frida Vogels)

Gaan door de modder. Ja naam niet meer weten. Beroofd zijn van je haar, je identiteit. De opdracht tot gedenken. 'Ik beveel u deze woorden.' Dat wij ze griffen in ons hart. Dat wij ze bewaren. En doorgeven. In de hoop op een betere wereld.

Zeg 'amen'. Zo moge het zijn.